

Проблемні питання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

Плєва К.В., НАВС

Степанова Г.М., НАВС

Успішне виконання завдань кримінального судочинства щодо охорони прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону неможливе без застосування запобіжних заходів, у тому числі взяття під варту.

Взяття під варту, як і решта запобіжних заходів, застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений намагаються ухилитися від слідства і суду, або від виконання процесуальних рішень, мають намір перешкоджати встановленню істини у справі або продовжувати злочинну діяльність.

Питання про наявність достатніх підстав для застосування запобіжних заходів у кожному разі вирішуються слідчим, прокурором і суддею (судом) з урахуванням даних про те, що обвинувачений схиляє свідків чи потерпілих до відмови від показань чи до дачі неправдивих показань, намагається знищити докази, готує новий злочин. При обранні запобіжного заходу необхідно оцінити тяжкість вчиненого злочину, слід зважити на обставини що обтяжують чи пом'якшують відповідальність (статті 66-67 КК); ступінь суспільної небезпечності злочину в конкретних умовах місця і часу, а також особу обвинуваченого, яку характеризують, зокрема, її минула діяльність, тяжкість інкримінованого злочину, наявність чи відсутність зв'язку з особами з антигромадською спрямованістю, наявність чи відсутність певних занять, постійного місця проживання, тощо. Враховуються також вік, стан здоров'я, сімейний стан обвинуваченого. Відповідно до ст. 155 КПК взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом

передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки. У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосований в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі і на строк не більше трьох років.

Але законодавець не передбачив критеріїв визнання випадків винятковими. Це призводить до того, що слідчі органи не завжди належно мотивують відповідні рішення, а суди, в свою чергу, не звертають уваги на такий недолік.

Винятковими ж є ті випадки, коли на підставі наявних у справі фактичних даних із певною вірогідністю можна стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Це можливо, наприклад, коли особа не має постійного місця проживання, зловживає спиртними напоями чи вживає наркотичні засоби, продовжує вчиняти злочини, підтримує соціальні зв'язки негативного характеру, порушила умови запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, раніше ухилялася від слідства, суду чи виконання судових рішень або ж коли особу підозрюваного взагалі не встановлено. Винятковість такого випадку має бути обґрунтована.

Під обґрунтованістю обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту підозрюваного чи обвинуваченого слід розуміти наявність достатніх доказів, які містяться у наданих матеріалах, що є підставою для взяття під варту [3;36]. У постанові Пленуму Верховного Суду України відсутнє поняття законності та обґрунтованості взяття під варту підозрюваного та обвинуваченого на стадії досудового слідства [3]. З цього приводу можна приєднатися до обґрунтованої думки І. Кустова про те, що всі принципи кримінального процесу органічно поєднуються однією загальною вимогою забезпеченням законності і обґрунтованості вжитих заходів [1; 36].

До того ж заслуговує на увагу позиція тих фахівців, які вважають, що законність - це точне застосування норм матеріального права з дотриманням при розгляді справ усіх вимог КПК та інших законів.

Негативними сторонами взяття під варту можна вважати наступні: особа відривається від суспільно-корисної праці зі своєї спеціальності, а це, в свою

чергу, дезорганізує певним чином роботу установи, підприємства, організації, де вона працює чи служить; особа є відірваною від сім'ї, що може негативно позначитись на вихованні дітей, арешт компрометує людину в очах сусідів, товаришів по службі; тримання під вартою озлоблює людину, налаштовує її проти правоохоронних органів, подавляє її волю, робить схильною до обмови, самообмови, небажаної лінії поведінки, деякі заарештовані підпадають під негативний вплив рецидивістів та інших небезпечних злочинців; знищує моральні ідеали, арешт завдає шкоду здоров'ю людини (особливо психіці), заподіює їй та її сім'ї матеріальні збитки.

Отже, запобіжний захід взяття під варту слід застосовувати лише у разі, якщо інші запобіжні заходи не можуть відвернути небажану поведінку обвинуваченого. В жодному разі не можна обіцяти заарештованому звільнення з-під варту за умови, що він визнає себе винним та видасть співучасників.

Позитивною новелою стала ч. 3 ст. 176 КПК України, яка визначає, що слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам вчинення обвинуваченим, підозрюваним відповідних дій.

Також, стаття 178 КПК України встановлює, що при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, наявність яких обумовлює обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Таким чином, за новим КПК України слідчий або прокурор зобов'язані доводити суду обґрунтованість застосування обраного запобіжного заходу та неможливість застосування більш м'якого запобіжного заходу, а суд при призначенні запобіжного заходу зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини справи. Ці нововведення покликані запобігти зловживанню слідчим та/або прокурором, оскільки на практиці ці особи часто безпідставно ініціювали

застосування тримання під вартою як запобіжного засобу для тиску на нього.

Негативними ж сторонами взяття під варту є наступні: особа відривається від суспільно-корисної праці зі своєї спеціальності, а це, в свою чергу, дезорганізує певним чином роботу установи, підприємства, організації, де вона працює чи служить; особа є відірваною від сім'ї, що може негативно позначитись на вихованні дітей, арешт компрометує людину в очах сусідів, товаришів по службі; тримання під вартою озлоблює людину, налаштовує її проти правоохоронних органів, подавляє її волю, робить схильною до обмови, самообмови, небажаної лінії поведінки, деякі заарештовані підпадають під негативний вплив рецидивістів та інших небезпечних злочинців; знищує моральні ідеали, арешт завдає шкоду здоров'ю людини (особливо психіці), заподіює їй та її сім'ї матеріальні збитки.

Отже, запобіжний захід взяття під варту повинен бути надзвичайним, а не найбільш поширеним запобіжним заходом, який слід застосовувати лише у разі, якщо інші запобіжні заходи не можуть відвернути небажану поведінку обвинуваченого та забезпечити його участь у подальших процесуальних діях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // <http://www.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 6 лют. 2017 р. : (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2017. – 372 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003р. №4 "Про практику застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства". Кустов И.С. Законодательные гарантии достижения истины по уголовному делу - Ашхабад, 1975. - с. 36.
4. Кустов И.С. Законодательные гарантии достижения истины по уголовному делу - Ашхабад, 1975. - с. 36.

5. Кримінальний процес. Загальна частина (альбом схем) навч. посіб. / Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 144с.

6. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем) навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, О.Є. Омельченко та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 224с.